

dolgozási módszer előnyeit. A rendkívül részletes (a nyolcszáz lapos monográfiából kibontakozó) ábrázolás természetesen József Attila alakját emeli ki, mögötte mégis ott van a korszak képe, a maga politikai, művelődési, különösen irodalmi életével s irányzataival. Ahogy a reneszánsz festők a portré háttérébe — a „vedutára” — odafestették a tájat: az erdőt, mezőt, várost, köznapi életet, úgy dolgozott Szabolcsi is. A költő monográfusaként a korszak élettörténetét is sikerült felvázolnia.

Az 1923—1927-es évek a tájékozódás évei voltak. József Attila már korábban megmutatta „oroszlánkörmeit”, de még nem érte el a későbbi költői kiteljesedést. Esmékkel és irodalmi irányzatokkal ismerkedett, átengedte idegrendszerét az évtized nagy szellemi áramlatait, legalább azokat, amelyek baloldali, demokratikus és humanista forrásokból eredtek, szellemi kalandokba merült: kereste önmagát. Ekkor ismerete meg Makón, Szegeden és Budapesten a magyar életet, Bécsben és Párizsban az európai törekvéseket. Sorra találkozott a polgári radikalizmus, az októberizmus, a szociáldemokrácia, az anarchizmus, a forradalmi szocializmus képviselőivel és eszméivel.

A fejlődés ábrázolása szembekötő erénye a monográfiának. Nemcsak a világnézeti, hanem az irodalmi fejlődés folyamatának pontos és árnyalt rajza is. Szabolcsi Miklós rendkívül gazdagon dokumentálva és szellemesen elemezve mutatja be azt az utat, amelyet József Attila költészete e négy év leforgása alatt a „nyugatos” hagyományoktól a francia szürrealizmus hatásáig bejárt, miközben sorra megismerte a ma-

gyar avantgarde, a német expresszionizmus, a születő proletárköltészet és a hazai újnépesség irányzatait és birtokába vette ezek vívmányait. Korszerű költészet jött létre e hatások befogadása és alkotó asszimilációja nyomán. A négyevees időszak termésének nevezetes verseit: a *Megfáradt ember*, a *Tiszta szívvel*, az *Ülni, állni, ölni, halni*, a *Hangya* és a *Szocialisták* című költeményeket elemző biztonsággal mutatják be Szabolcsi Miklós magyarázatai.

Mindez a „portré” mint irodalomtörténeti műfaj és módszer követelményeinek tesz eleget. Az arckép mögé rajzolódik fel „tablószerűen” a kor szellemi, irodalmi életének, mozgalmainak és irányzatainak története. Szabolcsi Miklós néhány vonással vázolja fel a fiatal költő mestereinek: Kassák Lajosnak, Balázs Bélának, Ignotusnak, valamint pályatársainak: Szabó Lőrincnek, Erdélyi Józsefnek és barátainak: Fenyő Lászlónak, Németh Andornak arcképét, közöttük olyan, ma már jórészt ismeretlen akkori fiatal költőket, írástudókat is, mint Pintér Ferenc vagy Erg Ágoston, akik nagy hatással voltak az ifjú József Attila fejlődésére. Képet ad a kor baloldali irodalmi folyóiratairól: a Magyar Írásról, a Kékmadárról és a Láthatárról, valamint irodalmi mozgalmairól. Hiteles módon világítja meg az évtized bécsi vagy párizsi szellemi életét, azokat az osztrák és francia irodalmi vagy tudományos irányzatokat, amelyekkel a tájékozódó és érdeklődő fiatal költő ismeretségbe került. A kép így lesz teljesebb: az alkotó személyiség körül kirajzolódik a korszak, a „portré” mögött a „tabló”: a húszas évek közepének izgalmas politikai és irodalmi élete.

POMOGÁTS BELA

SÜTŐ ANDRÁS SZAVAI

SÜTŐ ANDRÁS: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat.*
Kriterion, Bukarest, 1977.

Az erdélyi írók a késő humanista művelődés nagyjaitól napjainkig a hűség és a szolgálat ígét fogalmazták.

Szenczi Molnár Albert csodálatos szoltárfordításai először szólaltatják meg magyarul a mezővárosi paraszt-polgár gondját és örömét. Kö-

vér legelők bujasága, termékeny lankák szelid, gyümölcsoltó jókedve ötvöződik énekeiben kora fölkomló fekete árnyaival.

Apáczai Csere János messzehangzó hűsége, Kemény Zsigmond szigonyos-zuzmarás látomása, Bethlen békességet cselekvő emlékirata, Kós Károly „gomolyag vártoronyában” papírra vetett *Hármas könyve* és Tamási Aron lepkeszövővést, bucskázó mesevilága a legkisebb táltosfiú csodaváró furfangjával, palástos varjak énekével s páratlan magyar dialektikájával, a legteljesebb örökségünk Erdély léteposzában.

Sütő András a nagy elődökhöz méltóan vállalja a Szó küldetését és szerepét. Magyaroknak magyarul ír, de a testvéri humánus közös egaljáról röpíti mondanivalóját az ember felé. Ha a múltban jár, a jelent hosszabbítja; s ha a jelen értekein hú, a jövőt álmódja papírra. Hagyományápoló szándéka így továbbgondolásra, józan önvizsgálatra készítő.

A szó ünnepi, szakrális megközelítéséből születnek az írónak „hőmezőn és porban” írt jegyzetei. A sajátos műfajú könyvecske lírai és gondolati impressziókból, emlékezősekből és tünődésekből egybeállt jegyzetekben örökíti meg „Szavaink Nagyfejedelemségét”, a nyelvben érvényre jutó és működő „emberi nem és nép történetét”. Ezt a gyermek és a felnőtt, unokája és a maga nyelvtermelő, nyelvformáló viszonyában véli tetten érni: „Akik kiléptek önmagukból — írja —, egyedül a gyermekkel jutnak vissza az egyetlen lehetséges otthon égtájai alá”; s egyedül gyermekeink hazaváró tekintetében a számonkérés: mit csinálunk a ránk bízott talentumokkal, vaion jól sáfárkodunk-e a kincssel? Az írói alaptétel, hogy a nyelv: szentség! A létezés illatos kenete és drága tartóedénye; erkölcs és élet. sérthetetlen és ledrágább örökségünk. „Nyelvből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” — hirdeti fennen Sütő András gótikus mondanivalójának alap-törvényét.

Emberi és írói gyöngédség világitja be azt az utat, amelyen a gyermek, lerázva a tárgyak zsarnoki uralmát, madárhangokon át, a havas udvarra rajzolt ablakkeretekben jut Illyés „halál-tiszta” szaváig. A szavakkal a nemzeti és nemzeti-

ségi kultúrák szellemét szívja magába, de az emberi magatartás modelljére is itt kap példát. Mikes Kelemen hűsége, Tamási Aron szavakból szőtt melengető köntösei, nyelviség idején Arany „világító-tornya”, Petőfi „tömegsírja”, Ady tüzes ostora és József Áttila jalkiáltásos látomása serkentője lehet a nyelvi tunyaságnak és eleven példátára az értelmes emberi megnyilatkozásnak. „Ha pedig náluk férőhely nem lenne — hangzik a figyelmeztetés —, meghúzódnánk a lelkiismeretben is — lehetőleg a sajátunkban, ahol egy-egy síró szavunk éjjel-nappal szolgálatos.”

A mesék, az altatódalok s a tiltások tábláival mindenkor szembe-szegülő táltos lovak is ugyanazt a célt szolgálják.

A múltban idéző elégikus szomorúság hangját jellegzetes székelygöbé nyelvfordulatok, egészséges, pisztrángos örömszavak teszik változatosá Sütő András stílusában. Nála a láb álmotag, az ember nagyhasznúlag szól és a nyilvánvaló hazugság farsangi ruházatában jár. Az almafa bögyös, a fenyőrigó matorászik és az eszköz tajkolt. Nagyapa agyonpotyolt a század hangoskodásától. Arrafelé fagyoskodnak a szóért, a vizet kitikogják, s a törekeny hitre is találnak szép kifejezést: pitypanghiedelem. Gyakran él az író átlényegített szólással vagy közmondással: „Hogy s mint szolgál az édes anyanyelve?”; „Ép testben ép nyelv”; vagy éppen Tamásit követve: „Azért vagyunk a világon, hogy a szavainknak valahol helyet teremtsünk benne.”

A szóban átmenekített sütői világ tartópillérei valóságosak. Szótlan, ikonarcú öregek tablója a hűvösséget sugárzó havasok alján; a magasságba vágyakozó társtalán fenyő, szilvafák csendje és a kis patk tapinthatóan ott vannak vérében és idegrendszerében. Nem hamisan mimelt, látványos újdonságokból összehordott szósvatagba kalauzol, de a hús-vér ember megszennvedett röghözkötöttségét és a jellem keménységét hagyja ránk örökölni.

A természet és az ember ősi egységét harmóniában láttató igyekezet formálja a rábizott anyagot. Lírai meseszövést szürrealista lélek-vándorlások gazdagítják: a cipő egyszerre madárrá változhat és kire-

pül az ablakon; a tüzes paripa chagali könnyedséggel emelkedik a magas levegőébe, hogy sebes röptében csillagokkal komázzék, tengereket, jéghegyeket hagyjon úszó sörénye alatt.

Szivárványos dac, zuzmarás hit, ár ellen úszó hűség és a szemlélődés bölcsessége rajzolja meg Sütő András szavainak holdudvarát. Anyánk hangján szólító meleg, cson-

kíthatatlan pólya, varrottas ing és halotti köntös is egyben. A termő és teremtő Univerzum bennünk megnyilatkozó lehetősége és formája. Titka. Könny, csók, víz és kenyér. A Minden.

Az ember és a megmaradás reménye süt át belőlük Toldy erejével a lét éjszakáján. A szeretet, a szolgálát és a hűség igaz igéi.

UTASI MÁRIA

A SZAVAK HANGULATI ÉRTÉKE

O. NAGY GABOR—RUZSICZKY ÉVA: *Magyar szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Az írással foglalkozó ember munka közben nem egyszer kerül kínos dilemmába. Leír egy szót, s aztán úgy érzi, hogy ez nem egészen azt fejezi ki, amit mondani szeretne: a hangulati érték árnyalatában különbözik az agyában kavargó fogalom a papírra vetett szótól. Mert hát ha azt mondom például, hogy arc, ez meglehetősen semleges formája a fogalomnak. Kifejezi lényegében mindazt, ami az emberi fej elülső részével kapcsolatos, csak éppen egyhangú, kifejezéstelen lehet, ha a szóval érzékeltetni szeretném az írásnak, vagy az írásban szereplő, beszéltetett egyének hangulati értékét, stílusbeli megkülönböztetését. Mert arcot jelent például az *orca* is, de a négy betűből választékosság, finomkodás sugárzik. És arcot jelent az *ábrázat* is, csak éppen tréfásabb hangsúllyal. Az arc helyett használt *kép* szó pedig valami bizalmas tartalommal tölti meg az írást. Az ábráznál még tréfásabb ízt ad az írás stílusának a *fizimiska*, vagy a *cifferblatt* szó, a *pojázmány* pedig minden látható vigyorgás nélkül is gunyorosságot éreztet. Ha az argó nemtörődöm könnyedségét kívánom beleágyazni a mondanivalóba, akkor rendelkezésemre áll a *pönem* szó. Ha viszont valami mogorva, durva érzést kapcsolok a szóban forgó arc

tulajdonosához, akkor nem arcnak, hanem esetleg *pojának* minősítem a képet.

Mennyi szín, mennyi változatoság egyetlen szó változatos rokon értelmű szavainak a kívánalmaknak megfelelő cserélgetésével! Az ember azonban, amikor ír, mégis nem egyszer hiába keresgél, mert emlékeztében nem állnak ilyen egyértelműen felsorakoztatva az említett szinonimák, és nem egyszer kénytelen belenyugodni abba is, hogy írásában nem találta meg a szó keresett legkifejezőbb, hangulatilag, stílus tekintetében is legmegfelelőbb formáját. Elsősorban ezeknek az írással foglalkozó, s a hangulati árnyalatokat kereső, az unalmas szóismétléseket elkerülni igyekvő embereknek igyekezik segítségére lenni a budapesti Akadémiai Kiadó gondozásában az idei könyvnapokra megjelent szinonimaszótár. Persze nem is egyszerűen csak a szavakról van szó, hanem az állandósult szókapcsolatokról is. Mert például az említett arc szóval kapcsolatban ennél a címszónál olyan szókapcsolatokat is találunk, hogy: *lángba borul az arca*, ami az elpirul szónak a rokona, vagy hogy: *ég az arca*, esetleg *arcába szökik a vér* stb. Mindmegannyi stílusgazdagító hangulati elem, melynek